

OB STOLETNICI KOLLÁRJEVE VZAJEMNOSTI

Stojimo na pragu leta, v katerem se vsi Slovani spominjamo stoletnice dveh velikih slovanskih genijev, njih pesniškega in narodnega dela in njih trajnega pomena tudi za današnjo generacijo.

Je to predvsem stoletnica tragične smrti ruskega pesnika A. S. Puškina, glasnika polnejšega in svobodnejšega življenja, ki je še mlad padel v dvoboju februarja l. 1837. v prerani grob, in stoletnica njegovega češkoslovaškega sodobnika Jana Kollárja, ki je prav tako l. 1837. dovršil svoje življenjsko delo s svojim spisom O slovanski literarni vzajemnosti.

Če pa se ob njih še spomnimo poljskega sodobnika Adama Mickiewicza, čigar jubilej je slovanski svet že proslavil l. 1934., dobimo s tem slovansko pesniško trojico, s katero so nam simbolizirani najvišji horizonti slovanskega sveta pred sto leti.

Izmed omenjene pesniške trojice ima največ zaslug za vse Slovane sin najmanjšega slovanskega naroda Jan Kollár. Slovak po poreklu, toda z dušo in po vzgoji zvest pristaš nacionalne in jezikovnokulturne češkoslovaške skupnosti, je postal Jan Kollár kmalu po končanih teoloških študijah doma in v Nemčiji najizrazitejši pesnik in glasnik takratnega češkoslovaškega rodoljubnega in slovanskega čutenja in mišljenja. V tem oziru se je namreč v Kollárju sintetizirala in obenem tudi manifestirala večstoletna češkoslovaška nacionalna in slovanska tradicija, ki ji je dal Kollár izraza prav kot sin najmanjše Slovaške zlasti v definitivni izdaji svoje lirsko-epske pesniške skladbe Slávy dcera l. 1832. Dasi je ta definitivna izdaja doživela proti 1. izdaji iz l. 1824. precej tehtnih sprememb ne le v detajlih, temveč tudi v koncepciji, je vendar v nji ostala osnovna idejna linija ista kot v 1. izdaji: je to ideja, katere linija vodi od pesnikove ljubice Mine preko domovine in slovanstva tja do človečnosti ali humanitete, tako da se vsi njeni pojmi ali krijejo ali dopolnjujejo. Vzlic temu pa se nad vsemi najvišje vzpenja in prevladuje tendenca slovanske misli in humanitete, ki jo povsem jasno izraža sledeči Kollárjev verz: »Če vzklikneš Slovan, naj se ti odzove človek!« In prav zaradi tega je Kollárjeva Slávy dcera pesniški evangelij rodoljubne in slovanske misli, poenotene in še stopnjevane z idejo človečnosti.

Po takratni sodobni romantični znanosti je tudi Kollár pojmoval slovanstvo bolj abstraktno in imel vse Slovane, tudi izumrle, za edino etično celoto in je prav s to številčno in gmotno predstavo o velikem slovanskem svetu, posebno v preteklosti in bodočnosti, premagal občutek in misel malosti svojega naroda in še drugih malih Slovanov v takratni sedanjosti. V duhu tiste romantične vede je tudi še verjel v slovansko bodočnost, ki bo velika in slavna, zlasti ko bo slovanstvo ustvarilo vsemu človeštvu novo znanost, novo umetnost, novo prosveto in novo človeško družbo, in sicer na podlagi in v duhu že podedovanega češkobratskega humanitetnega ideala. Ta bodočnost je Slovanom zaradi njihovih duševnih lastnosti od božje Previdnosti in po zgodovinskem zakonu določena, toda na tako pojmovano bodočnost se morajo vsi Slovani brez izjeme in brez razlike jezika, vere in države

pripadnosti šele pripraviti, ker jih dosedaj v tem še ovira nesloga in razcepljenost, ki jo je pač mogoče pri dobri volji in ljubezni vseh premagati in odstraniti. Sredstva, ki so za to potrebna in edinole primerna, so po Kollárjevem prepričanju predvsem prosveta in z njo združena literatura in nadalje še medsebojno vsestransko spoznavanje in zблиževanje vseh Slovanov.

To je bila Kollárjeva pesniška formulacija slovanske misli, zasnovana in idealizirana sicer v duhu sodobne romantike, zlasti kar se tiče slovanskega karakterja, slovanske pesniške nadarjenosti in slovanske skupnosti v preteklosti in tudi v bodočnosti, toda v svoji izvedbi in posameznostih povsem po kollárjevsko svojevrstna in samostojna. Kollár se je v nji kljub romantični navlaki pokazal svojevrstnega in moderno mislečega Vseslovana, tako da lahko imenujemo njegovo pesniško formulacijo sploh za kollárizem, ker je z njo Kollár postal resničen buditelj in prerok nele svojemu narodu, temveč tudi vsem Slovanom.

Takega humanitetnega Vseslovana se Kollár kaže tudi v svojih Pridigah, ki jih je tudi izdal v tisku in ki jih je imel kot evangelijski pastor Slovakov v Pešti, kjer je deloval od l. 1819. vse do l. 1849. Takšen Vseslovan je bil tudi še v svojih poučnih spisih tiste in poznejše dobe.

Toda še mnogo bolj kot s svojo Slavino hčerjo je Kollár razširil po vsem slovanskem svetu svoje misli o slovanstvu s svojo praktično formulacijo slovanske misli v spisku O literarni slovanski vzajemnosti l. 1837. Temelj mu je bila njegova pesniška koncepcija slovanske misli iz Slavine hčere, ki jo je pač vnovič bolj praktično predelal in sicer bolj z ozirom na slovansko sodobnost in na podlagi filoloških in zgodovinskih podatkov, posebno Dobrovskega. L. 1835., torej tri leta po definitivni izdaji Slavine hčere, je imel Kollár svojo praktično formulacijo slovanske vzajemnosti že gotovo in jo je poslal Poljakom, Rusom, Hrvatom in Srbom, da bi jo prevedli in priobčili v svojih časopisih. Samo neznan Poljak je izvršil svojo prvo nalogo, popoln uspeh pa je imel Kollár na slovanskem jugu. V Pešti je namreč osebno izročil svojo razpravo, ki je takrat imela le 11 členov, tovarišu Todorju Pavloviću, ki jo je prevedel in priobčil v svojem Srbskem narodnem listu l. 1835, tako da je njegova razprava prvič izšla srbski. Nato pa jo je priobčil češki (njegova češčina pa je bila polna slovakizmov) v slovaškem almanahu Hronka l. 1836. in istega leta 1836. jo je tudi prinesla v hrvaškem prevodu zagrebška Danica ilirska še z Gajevimi in njegovimi dodatki o potrebi ilirizma in hrvaške pravopisne reforme. Definitivno in v vsebini precej razširjeno (topot je vsebovala 19 členov) jo je Kollár končno izdal na željo več Slovanov nemški l. 1837. pod splošno znanim naslovom: Über die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slavischen Nation. Tudi to knjižico je prav tako kakor Slavino hčer izdal v Pešti, ker bi je na Češkem gotovo ne bila cenzura dovolila. Kako aktualna je bila ta brošura, je videti iz tega, da je l. 1839. bila že povsem razprodana in da je kmalu bila prevedena skoraj v vse slovanske jezike.

Ta spis je najbolj proslavil Kollárjevo ime po vsem, tudi neslovanškem svetu. Nemški ga je Kollár izdal prav na željo več Slovanov in tudi

še zato, da bi z njim obenem zavaroval sebe in druge Slovane proti tujim, posebno nemškim in madžarskim napadom na domnevni politični panslavizem.

Ta njegova praktična formulacija slovanske misli je utemeljena na slovanski sodobnosti in méri v slovansko bodočnost. Dočim je Kollár v pesniški formulaciji Slavine hčere idealiziral v duhu romantike vse slovanstvo kot edino etnično celoto v preteklosti in tudi v bodočnosti, je obrnil v svojem spisu O vzajemnosti glavni smoter na Slovane v sodobnosti, ki jih seveda ne gleda več tako idealno in abstraktno, marveč po resnici bolj realno in kritično. Zato tudi dosledno zagovarja proti nejasnemu slavizmu svojih čeških in slovanskih predhodnikov in prav v duhu racionalističnega Dobrovskega nacionalno, kulturno in jezikovno individualnost vsaj glavnih slovanskih plemen, ki jih po takratni filološki teoriji uvršča v 4 skupine: rusko, poljsko, češkoslovaško in ilirsko. Ohranitev tistih plemenskih individualnosti zahteva v imenu človečnosti, ker je to prav v interesu človeštva, da bi vsakemu narodu bili ohranjeni zakoni človečnosti, namreč njegova narodnost, njegov jezik, njegovi običaji in njegova prava. V skladu s tem je tudi določil 4 slovanske jezike kot literarne, namreč ruščino, poljščino, češčino in ilirščino, to je srbo-hrvaščino. Ostale slovanske jezike je imel le za poddialekte že omenjenih glavnih jezikov ali dialektov; tem poddialektom ni priznaval pravice literarnih jezikov, pač pa jim je priznaval pravico na njih eksistenco v funkciji vsakdanje rabe. Vse to je zahteval z ozirom na razcepljenost sodobnih Slovanov, da bi namreč s tem preprečil še nadaljnje jezikovno, literarno in kulturno drobljenje sodobnih in bodočih Slovanov. Omenjene 4 književne jezike pa priporoča posebni pažnji, morajo se pesniško, slovnično in leksikalno izpopolnjevati in medsebojno pomlajevati, na ta način pa si Slovani v bodočnosti izoblikujejo vsem Slovanom dokaj razumljivi literarni jezik.

Na podlagi tega je fiksiral nadaljnji postulat praktične vzajemnosti: da namreč mora vsak omikan Slovan znati tiste 4 slovanske književne jezike in bolj učeni Slovani da bi si morali še osvojiti tudi ostale slovanske dialekte. To je bila seveda velika in težko izvedljiva zahteva. Tu in v zgoraj omenjeni klasifikaciji slovanskih jezikov je Kollár utonil v predstavi svojih predhodnikov in sodobnikov, ki so imeli razlike med slovanskimi jeziki le za neznatne dialektične nianse in ki so bili prav tako kot on drugih slovanskih jezikov praktično nevešči.

Nadaljnja točka njegove Vzajemnosti je bila zahteva složnega sodelovanja na prosvetnem polju. Kar izvrši eno slovansko pleme, to se pravi narod, si morajo osvojiti tudi drugi Slovani, ker si le na ta način ustvarijo enotno in vsem skupno znanstveno in umetniško literaturo. Ni dvoma, da mu je v tem oziru nudil svoj vzgled nemški literarni pangermanizem. Toda Kollár si ga je prilagodil po svoje in je prav v zvezi s tem gotovo mislil na izmenjavo literarnih vrednot s pomočjo prevodov, referatov, ocen itd.

S tem pa so bili tesno povezani še nadaljnji njegovi predlogi medsebojnega slovanskega zблиževanja. So to namreč sledeča pota in sredstva: 1) slovanske knjigarne v glavnih slovanskih centrih, tudi na

Dunaju in v Pešti, da bi si Slovani mogli brez ovir in poceni preskrbeti slovanske knjige, ko se pokažejo na knjižnem trgu; 2) stolice slovanskih jezikov na slovanskih univerzah in tudi na zavodih, kjer Slovani študirajo; 3) slovanske javne in privatne knjižnice; 4) splošen slovanski časopis v vseh slovanskih jezikih, v katerem bi se poročalo o vsaki slovanski knjigi v njenem jeziku; 5) primerjajoče slovnice in slovarji slovanskih jezikov; 6) zbirke ustnih narodnih tradicij, pesmi, pravljic, pregovorov itd; 7) enoten pravopis za vse Slovane, v katerem bi se morali zediniti vsaj oni, ki rabijo enake črke, latinske ali cirilske; 8) trebljenje tujih besed in oblik in sprejemanje pristnih in čistoslovanskih, ki bi Slovane približevale k idealu vseslovanskega jezika; 9) potovanje po slovanskih deželah in bivanje pri drugih Slovanih; 10) shodi slovanskih znanstvenikov, zlasti slavistov; 11) slovanske antologije za slovansko šolsko mladino, v katerih bi bili vzgledi, pripovedke in sentence odličnih mož vseh slovanskih narodov.

S podobo lepe slovanske bodočnosti pa je Kollár končal to svojo praktično formulacijo slovanske misli, ki jo je utemeljil na medсловanski literarni vzajemnosti, približno s temi besedami:

Okoli svetlega ognjišča slovanske narodne časti naj se zbira, kdor zna čutiti in misliti, in naj pridobiva za njo vse ljudi. Težko odgovornost nosi naš čas in naš narod, ki mora odločiti usodo dolge bodočnosti. Zatorej naj Poljak ne bo samo Poljak, ampak Slovan-Poljak, naj ne čita samo svojih knjig, ampak tudi ruske, češke in ilirske, Rus naj bo podobno Slovan-Rus, Čeh pa Slovan-Čeh in Ilirec Slovan-Srb in Slovan-Hrvat. Samo kdor zna te slovanske jezike, naj bo slovanski pisatelj. Ne tisti, ki je med Slovani prvi, največji, najmočnejši, ampak tisti, ki je najbolj vzajemen ter z drugimi slovanskimi narodi in jeziki najbolj zvezan, ki najbolj časti in spoštuje življenje in samostojnost tudi manjših in slabših, samo tisti ima v naših časih pravico na pohvalno in lepo ime Slovana.

Ta njegov pasus, kakor je videti, vsebuje razen zahteve obvezne medсловanske solidarnosti na vseh področjih posebno še njegovo vzvišeno obrambo zlasti malih slovanskih narodov, kar je v zvezi tudi s tem, da ni izbral izmed 4 glavnih in že omenjenih slovanskih jezikov nobenega za splošni slovanski literarni jezik. In v tem smislu Kollár še na drugem mestu resumira: S tako vzajemnostjo se ne bo godila krivica nobenemu slovanskemu narečju, ker si vsako pleme (namreč narod) svojo individualnost ohrani.

Že iz navedenega kratkega pregleda je razvidno, kako je bil ta Kollárjev spis povsem poln faktov in praktičnih navodil za dosego bližjega spoznavanja in zedinjevanja vseh Slovanov. Za takratno dobo je pomenil povsem maksimalni medсловanski kulturni program, za katerim in pod katerim pa so se vendar tudi še krili politični cilji. Svojo formulacijo medsebojne slovanske vzajemnosti je sicer utemeljil v duhu svoje pesniške koncepcije predvsem na prosveti in literaturi, toda že s tem, da je klical vse Slovane brez izjeme in brez ozira na državno pripadnost pod eno zastavo in da si je to drznil storiti prav v predmarčni dobi in v

času vsemogočnega cenzurnega pritiska in to še z vidiki na slavno in svobodno slovansko bodočnost, je srečno posegel tudi v politično atmosfero. Zatorej je pomenil ta Kollárjev spis gotovo dejstvo, to ni bila le papirnata manifestacija, to ni bila le pobožna želja, temveč se je z njim že prehajalo k določenim in premišljenim dejanjem. Odpirala se je z njim torej v slovanskem svetu nova pomembna epoha.

Mi danes sicer dobro vemo, da je imela tudi ta Kollárjeva praktična formulacija slovanske misli svoje slabosti, nedoslednosti in napake, ki jih pač moramo obrazložiti in opravičiti večinoma le z duhom in s svetovnim nazorom njegove romantične dobe. O nekaterih je bilo že na svojem mestu spregovorjeno, nekatere še na kratko omenim: Tudi v svoji praktični koncepciji slovanske vzajemnosti je Kollár precej plaval v romantičnem ozračju svoje dobe, ko je Slované pojmoval abstraktno kot eno celoto zlasti v njih bodočnosti, za katero so po božji Previdnosti poklicani. Prav tako je bil tudi v verskih vprašanjih v duhu svoje dobe dokaj indiferenten in v svoji vzajemnosti tega problema sploh ni rešil. Da je bila njegova klasifikacija slovanskih jezikov po krivdi takratne slavistike nepravilna, smo že slišali, toda Kollár je šel predaleč, če je hotel napraviti iz vseh omikanih Slovanov slaviste. Prav tako je bila pretirana tudi zahteva, da bi povprečni Slovani morali poznati vse 4 glavne slovanske jezike, ker se danes zadovoljujemo, če slovanski inteligent pozna razen svoje materinščine še en slovanski jezik in če se doseže vsaj pasivno znanje. Posebno pa se ne moremo strinjati s Kollárjevim nazorom o slovanskem pisatelju, da sme namreč postati slovanski pisatelj edinole ta, ki pozna že omenjene 4 slovanske jezike. Zato tudi ni ocenjeval pravilno niti Mickiewicza niti Puškina, pri katerih je obžaloval, da se nista navduševala za slovansko vzajemnost, čeprav je zlasti Puškinu priznaval njegovo svetovnost, ko ga je karakteriziral, da sicer tiči s svojimi nogami v rodni ruski zemlji, toda da s svojo glavo sega v vse svetovne horizonte. Tudi njegovo zahtevo slovanskega književnega edinstva si moramo obrazložiti iz duha njegove romantične dobe in po vplivu nemškega literarnega pangermanizma. Sam sebi je Kollár največ nasprotoval, ko je zahteval trebljenje tujih besed in oblik in sprejemanje slovanskih besed in oblik, da se približamo idealu vseslovanskega jezika. Tu se je kar proti svoji koncepciji vrnil k nejasnemu in fantastičnemu slavizmu češke Jungmannove generacije, ki ga je vendar pobijal.

Toda kljub nekaterim takim vrzelim se vendar vidi, da nam za medsebojne slovanske odnošaje ni še nihče nič boljšega predložil, kakor je bila Kollárjeva vzajemnost. S temi besedami je namreč pred 40 leti karakteriziral Kollárjevo Vzajemnost prof. M. Murko in tiste njegove besede niso še danes izgubile na svoji važnosti in veljavi, ker niti doslej nimamo nič boljšega na tem polju.

Tako je Kollárjeva praktična formulacija med slovanske vzajemnosti še danes po sto letih vedno tako aktualna in živa, dá, celo aktualnejša kot kadarkoli prej. Danes, ko so tudi manjši slovanski narodi dosegli svojo narodno, politično in državno svobodo in samostojnost, je šele mogoče iz Kollárjevega programa uresničiti tudi to, na kar pred tem pod

tujimi vladami in absolutističnimi režimi ni bilo niti misliti.* Zato nam je Kollárjeva Vzajemnost še vedno najbolj vzpodbuden vir, iz katerega črpamo idejna in praktična sredstva za med slovansko zблиževanje ne le na kulturnem, temveč tudi na političnem polju. Marsikaj iz njenega programa je bilo že uresničeno, toda mnogo več še čaka na svojo realizacijo.

Kollár je svojo Vzajemnost utemeljil, kakor je bilo že obrazloženo, v literarnih odnošajih, z njimi se mora pripraviti vsem Slovanom, tudi manjšim narodom, velika, slavna in svobodna bodočnost. In za to bodočnost se morajo po Kollárju pobrigati vsi Slovani, vsak narod po svojih individualnih lastnostih in zmožnostih, vsak po svojih močeh: tako bodo prinesli Slovanom rešitev prav vsi Slovani, nikakor pa ne le en izvoljen slovanski narod, kot sta to ravno tedaj na primer zase reklamirala poljski katoliški in ruski pravoslavni mesijanizem, ki sta oba glorificirala svoja lastna naroda. Potemtakem je bila Kollárjeva formulacija, tako pesniška kot praktična, najbolj in najširše slovanska, najbolj demokratična, ker je po svojem principu humanitete dajala vsem Slovanom enake pravice in jih obvezovala k enakim dolžnostim. In prav s tem vseslovanskim in humanitetnim jedrom je prekašala rasistično pojmovani poljski in ruski mesijanizem in je tudi zaradi tega najbolj nudila vzgled jugoslovanskim osnovateljem ilirizma.

Če se ozremo po današnjem slovanskem svetu, ne moremo biti z dosedanjimi izsledki slovanske vzajemnosti povsem zadovoljni. Zato je treba prav ob priliki stoletnice Kollárjevega spisa o Vzajemnosti tem glasneje opozarjati, da je Kollár še danes po sto letih vedno sodoben, aktualen program.

V. Burian

OB PUŠKINU - KRITIKU

Z ozkega stališča se lepota vselej omejuje na tiste prvine stvaritve ali predmeta, ki so prijetne organom naših čutov, na njih pravilne, t. j. lahko dojemljive kombinacije (ornament, melodija, harmonija, ritem itd.) ali na prijetne predstave fizične popolnosti, življenjske moči, zdravja, duševne privlačnosti, umske bistrosti itd.

Zelo dobro pa vemo, da se umetnost ne omejuje edinole na lepoto te vrste. Umetnost lahko vsebuje stvari, ki so s tega uveljavljenega, a ne povsem zadostnega stališča nelepe ali pa naravnost grde. Kakor je omenil že Aristotel, ima umetnost opraviti tudi s prahom in s trpljenjem in z nenavadno natančnim upodabljanjem odbijajočih življenjskih okoliščin (Flaubert). In vendar lahko umetnost vse to premaga. Ko upodabljata Rembrandt in Leonardo krvavo truplo odrtega bika ali zverinski spopad vojakov, se povzdigneta do vrhunca lepote in nas prisilita, da izpregovorimo sakramentalno besedo: »To je krasno!« Ogromna sila dojma, ki obvlada gledalca in bralca, ki ga prisili, da si drugače predstavlja svet, da drugače misli o njem, ki na ta način organizira njegovo

* (Ali ne obnavljajo politične, gospodarske in verske pregrade stanja iz predmarčne dobe? Opomba ured.)